

Indikatori

zasnovani na ljudskim pravima

okoliš
socijalna i zdravstvena zaštita
Obrazovanje

Indikatori

Sadržaj

Predgovor	1
Nadgledanje ljudskih prava u okviru Razvojne strategije BiH	3
Predloženi indikatori za praćenje poštivanja ljudskih prava u oblastima:	
▪ Okoliš	5
▪ Socijalna i zdravstvena zaštita	9
▪ Obrazovanje	15
Međunarodni i domaći dokumenti na kojima su indikatori zasnovani:	
▪ Dokumenti koji se odnose na sve oblasti	18
▪ Dokumenti u okviru specifičnih oblasti:	
▪ Okoliš	19
▪ Socijalna i zdravstvena zaštita	20
▪ Obrazovanje	22
Mogući izvori podataka za monitoring (institucije i organizacije)	23

Predgovor

Izrada 'Razvojne strategije BiH' u 2002/2003. godini, inicirala je, kroz uspostavljanje mehanizama za učešće organizacija civilnog društva, novu vrstu saradnje između Vlade i nevladinih organizacija u Bosni i Hercegovini. Predstoji druga faza u procesu koja ima za cilj uključivanje aktera civilnog društva u trajno nadgledanje implementacije politika vlasti.

Ova publikacija je urađena u okviru ICVA projekta 'Jačanje uloge civilnog društva u monitoringu ljudskih prava u okviru nacionalnih politika', usmjerenog na osposobljavanje organizacija civilnog društva za aktivno učešće u nadgledanju ljudskih prava i implementacije zacrtanih politika u okviru zaštite okoliša, socijalne, zdravstvene zaštite i obrazovanja, u oblastima u kojima nevladine organizacije imaju višegodišnje iskustvo i znanje kroz sprovođenje projekata i aktivnosti.

Cilj publikacije je:

- Da ponudi indikatore za praćenje poštivanja ljudskih prava u oblastima zaštite okoliša, socijalne i zdravstvene zaštite i obrazovanja, koji će poslužiti institucijama vlasti, obrazovnim institucijama, nevladinim organizacijama i drugim zainteresovanim za oblast ljudskih prava ili specifične oblasti razvoja;
- Da posluži kao sredstvo za aktivno učešće građana i organizacija građanskog društva u nadgledanju sprovođenja politika i aktivnosti u okviru 'Razvojne strategije BiH';
- Da inicira među-sektoralni dijalog unutar civilnog društva (nevladine organizacije, akademija/univerzitet, organizacije za zaštitu ljudskih prava, međunarodne organizacije), a koji će, nadamo se, rezultirati zajedničkim aktivnostima na zaštiti ljudskih prava u BiH.

U izradi ovog dokumenta respektovani su visoki standardi međunarodnih akata, generalne preporuke i smjernice tijela za zaštitu ljudskih prava UN-a, kao i sve specifičnosti ostvarivanja ljudskih prava u BiH.

Radnu grupu sačinjavali su predstavnici vladinih i nevladinih organizacija koje se bave pitanjima ljudskih prava, obrazovanja, socijalne i zdravstvene zaštite i zaštite okoliša:

Srđan Dizdarević, Helsinški Komitet za ljudska prava u BiH;

Vera Jovanović, Institucija Ombudsmana FBiH;
Miodrag Živanović, Filozofski fakultet u Banjaluci;
Agnes Picod, Ured Visokog komesara za ljudska prava UN-a;
Belma Ejupović, Ured Koordinatora BiH za PRSP;
Dženana Trbić, Fond otvoreno društvo BiH;
Anka Izetbegović, DUGA, Sarajevo;
Idriz Čilić, EKO Neretva, Jablanica;
Suad Zahirović, LOTOS, Tuzla.

Nadgledanje ljudskih prava u okviru Razvojne strategije BiH/PRSP

Agnes Picod, UNOHCHR

Donošenje Razvojne strategije predstavlja novu vrstu aktivnosti u BiH i u tom kontekstu razvoj pristupa zasnovanog na ljudskim pravima predstavlja inovativan poduhvat. Kako ne postoje dobre prakse i primjeri na koje se može osloniti i učiti iz njih, sa jedne strane se taj napor čini teškim i mučnim, ali zato sa druge strane daje dovoljno prostora za kreativnost.

Dodatno na sami sadržaj dokumenta, pravi test za razvojnu strategiju će predstavljati faza implementacije i monitoringa, koja će uključiti i dimenziju ljudskih prava. Nezavisni monitoring civilnog društva je stoga osnovni element i napor koji treba osigurati implementaciju strategije zasnovane na ljudskim pravima i naglasiti pitanja koja nisu integralni dio samog dokumenta.

Nacrt smjernica Ureda viskog komesara za ljudska prava UN-a o pristupu smanjenju siromaštva zasnovanom na ljudskim pravima vezuje smanjenje siromaštva uz obavezu, a ne za dobrotvorni rad. Pristup zasnovan na ljudskim pravima pretpostavlja više-dimenzionalnu definiciju siromaštva. Takav pristup zahtijeva da se identificiraju najugroženiji – oni koji žive u siromaštvu, kao i oni koji su pod rizikom od siromaštva. On teži ka eliminaciji nejednakosti i diskriminacije i radi na jačanju ili uspostavljanju mehanizama odgovornosti. Pristup zasnovan na ljudskim pravima također zahtijeva uključivanje najugroženijih kako bi se čuo njihov glas kao i jačanje sposobnosti ugroženih da se uključe u javni život i aktivnosti koje na njih direktno utiču.

Monitoring je osnova, kako za obezbjeđivanje učešća civilnog društva, tako i za naglašavanje odgovornosti onih koji su odgovorni za zaštitu i primjenu svih ljudskih prava. Kroz monitoring Razvojne strategije BiH sa aspekta ljudskih prava, građansko društvo teži ka podsjećanju odgovornih na obaveze vezane za zaštitu ljudskih prava po domaćem i međunarodnom pravu, a u sklopu razvojnih politika.

Ova značajna uloga monitoringa može se ispunjavati kroz niz mehanizama. Za početak mogu poslužiti ovdje navedeni indikatori zasnovani na ljudskim pravima, fokusirani na tri prioriteta sektora u okviru razvojne strategije: zaštita okoliša, socijalna zaštita, obrazovanje. Prema mandatu, području i oblasti rada, nevladine

organizacije odlučne da nadgledaju ljudska prava u okviru Razvojne strategije, mogu koristiti ove indikatore za prikupljanje informacija, za pronalaženje pojava kršenja ljudskih prava i za zagovaranje odgovarajućih akcija. Zbog nepostojanja odgovarajućih statističkih podataka u BiH, prvi korak za većinu organizacija će biti procjena situacije na osnovu izabrane grupe indikatora, a drugi korak monitoring progresa.

Ovaj skup indikatora treba posmatrati kao instrument koji će se razvijati i nadograđivati u skladu sa iskustvima u procesu.

Zaštita okoliša

Prioritetne oblasti u okviru zaštite okoliša:

- vode,
- šume,
- tlo,
- javno zdravlje (hrana, saobraćaj),
- otpad,
- deminiranje/područja pod minama,
- zrak,
- upravljanje prirodnim resursima,
- uloga lokalnih institucija zaduženih za ostvarivanje ljudskih prava u oblasti okoliša.

Zajednički indikatori za sve navedene oblasti unutar zaštite okoliša:

- učešće građana i njihovih organizacija u kreiranju i provođenju politika zaštite okoliša;
- ocjena efikasnosti i odgovornost u upravljanju prirodnim resursima i energijom;
- zastupljenost ekološke edukacije stanovništva za održivi razvoj, kako u javnosti, tako i u obrazovnim sistemima;
- procenat bruto domaćeg proizvoda namijenjenog za očuvanje prirodnih resursa;
- broj tijela/radnih mjesta uspostavljenih u svrhu upravljanja prirodnim resursima.

Specifični indikatori za oblasti:

Vode:

1. procenat stanovništva priključenog na sistem vodosnabdijevanja;
2. procenat stanovništva koje ima pristup kanalizaciji;

3. procenat teritorije/stanovništva pokrivenog sistemom za prečišćavanje voda;
4. procenat zajednica ugroženih mogućnošću polave;
5. površina zemljišta ugrožena štetnim djelovanjem voda;
6. učestalost kontrole kvaliteta vode;
7. postojanje subvencioniranja pristupa vodi za najsiromašnije kategorije stanovništva.

Šume:

1. procenat zemljišta pokrivenog šumom;
2. procenat novopošumljenih površina;
3. procenat miniranog/deminiranog područja pod šumama;
4. procenat površine zaštićenog prirodnog naslijeđa;
5. postojanje efikasnih institucija za kontrolu i zaštitu zdravlja šuma.

Tlo:

1. procenat obradivog poljoprivrednog zemljišta pretvorenog u građevinsko zemljište;
2. procenat obradivog ali neupotrebljivog zemljišta zbog postojanja mina;
3. procenat tla/područja izloženog industrijskom otpadu (toksičnom i hemijskom otpadu);
4. procenat/broj područja kontaminiranih uranijumom;
5. procenat stanovništva (naselja) na području izloženom opasnosti (blizini otpada, riziku od klizišta);
6. procenat obrađenog poljoprivrednog tla/površine u toksičnim zonama ili zonama pod rizikom od klizišta.

Postojanje mjera vlasti odgovornih za ovu oblast:

7. dostupnost informacija o prisustvu opasnih proizvoda, toksičnom uticaju određenih tvornica na okoliš i riziku po prirodnu sredinu;
8. postojanje i učestalost kontrole kvaliteta tla (uključujući kontrolu postojanja toksičnih materija);
9. postojanje posebnih mjera i mjesta za sabiranje, transport i izolaciju opasnih i toksičnih materija;
10. postojanje kontrole tla na kojem se uzgaja stoka;
11. predviđene pravne odredbe i sankcije protiv preduzeća odgovornih za zagađivanje zemljišta kroz odlaganje otpada;
12. postojanje mjera za deminiranje;

13. procjena/mjerenje izloženosti ugroženih/siromašnih grupa rizicima i izloženosti opasnim materijama (smanjenje broja stanovništva koje živi u rizičnim područjima);
14. postojanje projekata revitalizacije degradiranih, deminiranih zemljišta i deponija otpada;
15. postojanje plana prostornog uređenja.

Javno zdravlje:

1. transparentno, efikasno i redovno upravljanje veterinarskim servisima (broj veterinarskih stanica, broj kontrola);
2. postojanje javnih informacija o kvaliteti hrane, kako domaće proizvodnje, tako i uvezenih proizvoda;
3. aktivnosti udruženja potrošača na zaštiti i poboljšanju kvaliteta hrane;
4. postojanje javne informacije o rizicima po zdravlje i izloženosti riziku vezano za štetnu okolinu*;
5. postojanje sistematskog i besplatnog ljekarskog pregleda populacije koja je posebno izložena rizičnom uticaju okoline (u naseljima u blizini tvornica i deponija otpada).*

(*navedeno i u oblasti zdravstvene zaštite)

Otpad:

1. pokrivenost teritorije države organizovanim prikupljanjem, odvozom i odlaganjem otpada;
2. broj divljih deponija otpada;
3. broj divljih odlagališta lociranih na manje od pet kilometara od naselja;
4. da li su deponije otpada locirane u blizini izvorišta pitke vode;
5. aktivnosti na sanaciji i dislokaciji divljih deponija;
6. procenat stanovništva ugroženog nepravilnim odlaganjem ili blizinom deponija otpada;
7. postojanje stimulativnih mjera koje podstiču prikupljanje i reciklažu različitih vrsta otpada;
8. postojanje studija o otpadu (uključujući ilegalne deponije) i njihovom efektu na okoliš;
9. postojanje specifičnih mjera za opasni otpad (prikupljanje, transport i izolacija);
10. postojanje registra zagađivača;
11. postojanje pravnih odredbi protiv ilegalnog deponovanja otpada.

Područja pod minama/deminiranje:

1. procenat ukupne teritorije pokrivena minama;
2. godišnji procenat deminiranog zemljišta;
3. godišnji broj stradalih od mina;
4. broj pravilno obilježenih i zaštićenih minskih polja;
5. zastupljenost programa edukacije o opasnostima od mina;
6. procenat populacije ugrožene postojanjem minskih polja.

Zrak:

1. procentualna pokrivenost teritorije pod monitoringom kvaliteta zraka;
2. da li je uspostavljen monitoring zagađivača/postojanje monitoringa zagađivača;
3. procenat korištenja visokodimnih energenata (toplane, termoelektrane);
4. postojanje kontrole upotrebe fosilnih goriva i emisije ugljičnog dioksida.

Socijalna i zdravstvena zaštita

Definisane su naročito osjetljive/ugrožene grupe stanovništva na koje treba obratiti pažnju pri definisanju indikatora:

- povratnici
- djeca
- osobe sa invaliditetom
- stari
- nezaposleni
- Romi (ili nacionalne manjine)
- *svaka grupa će biti posmatrana sa strane ženskih/muških prava (gender)*

Indikatori u okviru socijalne i zdravstvene zaštite vezuju se za osnovna ljudska prava kao što su:

- pravo na stanovanje
- pravo na socijalno osiguranje
- pravo na rad
- pravo na zdravlje
- pravo na adekvatnu ishranu
- pravo na školovanje u okviru socijalne zaštite

Zajednički indikatori za sve navedene oblasti socijalne i zdravstvene zaštite:

- postojanje zakonske regulative za ostvarivanje prava u okviru socijalne i zdravstvene zaštite (na svim nivoima vlasti);
- procenat stanovništva ispod generalne linije siromaštva (za BiH 1,700 KM/godišnje):
  - a) procenat učešća najbogatije petine stanovništva u nacionalnoj potrošnji;
  - b) procenat učešća najsiromašnije petine stanovništva u nacionalnoj potrošnji;
- procenat izdvajanja iz bruto nacionalnog proizvoda za programe socijalne zaštite;
- nivo socijalnog raslojavanja kao koncept - da li vodi ka polarizaciji ili socijalnom društvu (najniža/najviša primanja, privatizacija, kupovna moć).

Specifični indikatori u okviru određenih prava:

Pravo na stanovanje:

1. procenat domaćinstava bez adekvatnog stanovanja:
  - a) procenat domaćinstava bez ikakvog stana;
  - b) procenat domaćinstava bez adekvatnog stana;
(pretrpani, vlažni, konstruktivno nesigurni, štetni po zdravlje);
2. postojanje fondova za subvencioniranje stanarina;
3. postojanje programa za stambeno zbrinjavanje socijalno ugroženih kategorija;
4. pristupnost stanovanja za osobe sa poteškoćama u kretanju;
5. postojanje stambene i komunalno-sanitarne inspekcije;
6. procenat stanovništva bez pristupa ili sa lošim pristupom osnovnim ugodnostima (adekvatni sanitarni uslovi, čista voda za piće, struja, grijanje, odlaganje smeća);
7. procenat stanovništva/domaćinstava koje živi u neformalnim/ilegalnim naseljima (Romi, raseljena lica);
8. postojanje programa smještaja za najsiromašnije (izdvajanja iz budžeta);
9. broj osoba na listama čekanja za dobijanje smještaja/prosječno vrijeme čekanja/ mjere koje se poduzimaju za osobe na takvim listama u pronalaženju privremenog smještaja;
10. procenat/broj osoba u različitim vrstama smještajnog odnosa: socijalni ili javni smještaj, privatni sektor (renta, izdavanje), vlasnik-korisnik, 'ilegalni' sektor i drugi;
11. postojanje zakona vezanih za realizaciju prava na stanovanje, uključujući:
  - a) zakonodavstvo vezano za korištenje zemljišta,
  - b) podjelu zemljišta,
  - c) dodjeljivanje zemljišta,
  - d) ekspropriaciju zemljišta uključujući dodjelu kompenzacije,
  - e) zemljišno planiranje uključujući procedure za učešće zajednice;
12. postojanje zakona vezanih za prava zakupaca (korisnika stanova) uključujući:
  - a) sigurnost zakupništva,
  - b) zaštita od deložacije,
  - c) finansijske i kontrole izdavanja (ili subvencije),
  - d) dostupnost stanovanju i sl.;
13. postojanje zakonodavstva koje sprječava diskriminaciju u sektoru stanovanja, uključujući tradicionalno nezaštićene grupe (Romi);

14. postojanje zakonodavnih mjera vezanih za planiranje zaštite okoliša i zdravstvenih uslova u okviru stanovanja i izgradnji naselja.

Pravo na socijalnu sigurnost:

Socijalna sigurnost, u širem smislu, obuhvaća medicinsku zaštitu kao i beneficije i naknade za ekonomsku socijalnu i zdravstvenu situaciju (npr. nezaposlenost, penzionisanje, dob, porodijsko bolovanje, naknade za borce, bolest, invalidnost).

1. procenat bruto nacionalnog proizvoda namijenjenog socijalnoj sigurnosti;
2. dostupnost socijalne zaštite za sve;
3. procenat stanovništva koje ostvaruje pravo na stalnu socijalnu pomoć;
4. procenat stanovništva koji ostvaruje pravo na povremenu i jednokratnu pomoć;
5. nediskriminatorno zakonodavstvo;
6. pitanja implementacije zakonskih odredbi (stvarna diskriminacija, isključivanje, marginalizacija u praksi);
7. postojanje regionalnih razlika i nedostataka u nivou zaštite;
8. vrste servisa socijalne zaštite obezbijedenih od strane vlade/države;
9. broj vladinih institucija u okviru specifičnih servisa socijalne zaštite;
10. broj servisa za pružanje oblika socijalne zaštite razvijenih od strane NVO-a;
11. broj socijalnih radnika na 1000 stanovnika;
12. broj specifičnih programa zaštite lica starijih od 65 godina;
13. dostupnost novčane pomoći ženama prije i poslije poroda, dostupnost socijalnom osiguranju;
14. dostupnost socijalne zaštite povratnicima;
15. postojanje, vrsta i procenat stanovništva isključenog iz socijalne sigurnosti/zaštite, razlozi isključenosti;
16. stepen primjene administrativnih i sudskih odluka posvećenih pravu na socijalnu sigurnost;
17. procenat djece koji rade, a nemaju 15 godina;
18. procenat djece koji radi na poslovima štetnim za njihov moral, zdravlje, opasnim po život ili štetnim razvoju;
19. postojanje/vrsta specijalne prevencije i mjera zaštite za djecu, od rada na poslovima štetnim za njihov moral, opasnim po život ili sa štetnim uticajem na njihov normalan razvoj;
20. dostupnost invalidnih lica:
  - a) adekvatnim pomagalicama,

- b) prevoznim sredstvima,
- c) stanovima,
- d) javnim institucijama.

Pravo na rad:

1. zvanična stopa nezaposlenosti;
2. procenat učešća neformalnog sektora u ukupnoj zaposlenosti;
3. postojanje programa pomoći za nezaposlene (naknade, dokvalifikacija, prekvalifikacija);
4. procenat zvanično registrovanih nezaposlenih osoba isključenih iz mehanizama socijalne zaštite/naknade za nezaposlene (razlozi isključenosti);
5. procenat zvanično registrovanog nezaposlenog stanovništva koje prima beneficije (kriteriji za primanje pomoći iz ovih programa);
6. poštivanje principa za jednaku naknadu za isti rad za muškarce i žene;
7. karakteristike diskriminacije pri zapošljavanju;
8. broj realizovanih prava ponovnog vraćanja na posao po zakonu o radu za povratnike (član 143 u FBiH i adekvatna rješenja u RS);
9. procenat stanovništva pokrivenog penzijsko-invalidskim osiguranjem u odnosu na ukupan procenat radno-aktivnog stanovništva u BiH;
10. procenat povratnika koji dobijaju zaposlenje u mjestu povratka ;
11. procenat zaposlenih žena u odnosu na ukupan broj zaposlenih ;
12. procenat zapošljavanja pripadnika romske manjine;
13. procenat zapošljavanja invalidnih osoba;
14. procenat invalidnih lica koji je prošao obuku, edukaciju ili profesionalnu obuku da bio osposobljen za rad;
15. mjere koje preduzimaju poslodavci za zapošljavanje ili zadržavanje na poslu invalidnih lica.

Pravo na zdravlje/zdravstvenu zaštitu:

1. procenat stanovništva koje ima pristup primarnoj zdravstvenoj zaštiti;
2. dostupnost zdravstvene zaštite povratnicima;
3. dostupnost zdravstvene zaštite pripadnicima romske manjine;

4. procenat bruto nacionalnog proizvoda namijenjen zdravstvu (na svim nivoima vlasti);
5. postojanje nacionalne strategije/plana akcije za javno zdravstvo;
6. smrtnost djece do 5 godina/1000;
7. smrtnost dojenčadi do jedne godine/1000;
8. procenat djece do jedne godine vakcinisane protiv boginja;
9. smrtnost majki pri porođaju (na 100,000 živorođene djece);
10. stopa nataliteta u promilima;
11. stopa mortaliteta u promilima;
12. stopa prirodnog priraštaja u promilima;
13. slučajevi i smrtnost od tuberkuloze/100 000;
14. broj oboljelih od AIDS-a;
15. broj ustanova koje omogućavaju anonimno HIV testiranje;
16. odnos okoline prema oboljelim od AIDSa po pravima:
  - a) zapošljavanje;
  - b) socijalno osiguranje;
  - c) školovanje;
17. broj bolničkih kreveta na 1000 stanovnika;
18. broj ljekara po stanovniku;
19. broj realizovanih nabavki ortopedskih pomagala za osobe sa invaliditetom preko fondova / zavoda zdravstvenog osiguranja;
20. pristup/dostupnost (fizička i materijalna) osnovnim lijekovima;
21. broj djece školskog uzrasta obuhvaćene sistematskim pregledima;
22. postojanje sistematskog i besplatnog ljekarskog pregleda populacije koja je posebno izložena rizičnom uticaju okoline (u naseljima u blizini tvornica i deponija otpada);
23. postojanje sistema redovnih i besplatnih medicinskih pregleda za djecu ispod 18 god, radnike izložene opasnostima po zdravlje, žene i stare osobe;
24. postojanje i dostupnost edukaciji i informaciji vezanoj za osnovna zdravstvena pitanja;
25. postojanje javne informacije o rizicima po zdravlje i izloženosti riziku vezano za štetnu okolinu;
26. zdravlje na poslu:
  - a) postojanje mjera za poboljšanje higijenskih uslova u radnoj sredini;
  - b) postojanje mjera za poboljšanje industrijske higijene;
27. postojanje programa prevencije za sprečavanje toksikomanije (posebno mladih);
28. postojanje savjetovaništa za seksualno i reproduktivno zdravlje;
29. postojanje savjetovaništa za mlade;
30. broj institucija specijalizovanih za mentalnu zaštitu;

31. broj institucija za stare osobe;
32. broj pedijatrijskih institucija;
33. postojanje regionalnih dispariteta/različitosti;
34. postojanje dispariteta ruralnih/urbanih sredina;
35. postojanje servisa (ambulante/ljekari) zdravstvene zaštite u zabačenim, planinskim područjima;
36. postojanje programa sistematke imunizacije/vakcinacije;
37. procenat djece pokrivene sistematskom vakcinacijom (podjela na urbana/ruralna područja);
38. mjere za prevenciju, tretman i kontrolu epidemija, endemija, profesionalnih i drugih bolesti;
39. mjere za omogućavanje i puno učešće zajednice u planiranju, organizovanju, sprovođenju i kontroli primarne zdravstvene zaštite;
40. postojanje studija ili istraživanja koje vezuje zdravstvene probleme sa kvalitetom sredine (bolesti vezane za zagađenu vodu ili hranu, zagađenost zraka, tla, uključujući i prisutnost toksičnog otpada).

Pravo na adekvatnu ishranu:

1. procenat neuhranjene djece do 5 godina;
2. procenat stanovništva sa ishranom ispod dnevnih energetske potreba;
3. postojanje i učestalost kontrole hrane (uključujući veterinarske kontrole, kontrole obradivog zemljišta pod kulturama).

Pravo na školovanje (u okviru socijalne zaštite):

1. procenat djece ometene u fizičkom ili psihičkom razvoju ili djece sa invaliditetom prouzrokovanim povredom ili bolešću koja ostvaruju prava na školovanje u redovnim ili specijaliziranim školama;
2. procenat djece ometene u fizičkom ili psihičkom razvoju sa navršениh 15 odnosno 18 godina života koja ostvaruju prava na školovanje i osposobljavanje za samostalan život i rad kroz redovne srednje škole ili škole specijaliziranog tipa.

Obrazovanje

Indikatori u oblasti obrazovanja vezuju se za prava i osnovne principe kao što su:

- pravo na jednak pristup obrazovanju za sve;
- pravo pojedinca da razvije svoje mogućnosti i obrazovne potencijale do maksimuma;
- pravo na slobodno formiranje mišljenja u procesu obrazovanja;
- pravo na cjeloživotno učenje;
- otvorenost obrazovnog procesa svim akterima u društvu.

Zajednički indikatori za obrazovanje:

- procenat bruto nacionalnog proizvoda namijenjenog obrazovanju (procenat za osnovno, srednje i visoko obrazovanje);
- stepen usklađenosti entitetskih i kanonalnih zakona (za osnovno i srednje obrazovanje) sa krovnim zakonom;
- postojanje zajedničke jezgre nastavnog plana i programa zasnovane na evropskim standardima o ljudskim pravima na području cijele BiH ;
- stepen primjene standarda u predškolskim i školskim ustanovama po pitanju :
  - a) sigurnosti,
  - b) higijenskih uvjeta,
  - c) opreme i didaktičkog materijala.

Pravo na jednak pristup obrazovanju za sve:

1. procenat djece obuhvaćene predškolskim obrazovanjem;
2. neto stopa upisa u osnovnu školu;
3. postojanje područja bez škola/zabačeni, planinski krajevi (ako da, postojanje mjera za uključenje djece u škole koja žive u takvim područjima);
4. stopa pismenosti ukupne populacije;

5. stopa pismenosti u dobi od 15 – 24 godine (razdvojiti po spolu);
6. stopa upisa u srednje škole;
7. stopa upisa na visoko obrazovanje;
8. stopa završenih učenika/studenata u odnosu na upisane za osnovno, srednje i visoko obrazovanje (razvojiti po spolu);
9. procenat učenika u osnovnoj školi koji su ponavljali jedan ili više razreda;
10. broj javnih u odnosu na privatne škole;
11. poštivanje principa besplatnog osnovnog obrazovanja za sve;
12. postojanje školskih/univerzitetskih stipendija;
13. postojanje transparentnih kriterija za dobivanje stipendija;
14. procenat korisnika stipendija u odnosu na ukupan broj učenika/studenata:
  - a) procenat korisnika stranih stipendija;
  - b) procenat korisnika domaćih stipendija;
  - c) procenat korisnika studijskih putovanja;
15. broj škola tipa 'dvije škole pod jednim krovom';
16. postojanje zakonskih i praktičnih mjera koje zabranjuju diskriminaciju u dostupnosti obrazovanju i školama, kao i diskriminaciju u samim školama.

Pravo pojedinca da razvije svoje mogućnosti i obrazovne potencijale do maksimuma:

1. procenat djece pripadnika brojčano manjih naroda koji pohađa nastavu prilagođenu njihovim potrebama;
2. procenat učenika koji pohađaju jednonacionalne škole u multietničkim sredinama;
3. prisustvo sadržaja koji su uvredljivi za jednu nacionalnu grupu u udžbenicima;
4. procenat djece sa posebnim potrebama koji pohađa redovno obrazovanje;
5. postojanje naročito osjetljivih i zapostavljenih grupa koje mogu biti marginalizovane kroz redovni obrazovni sistem (romska manjina, povratnici, najviše ugroženi/siromašni);
6. postojanje zakonskih i praktičnih mjera koje zabranjuju diskriminaciju u samim školama;
7. proporcionalni odnos nastavnika prema broju učenika;
8. proporcionalni odnos učenika prema broju učionica;
9. procenat bruto nacionalnog proizvoda namjenjenog naučno-istraživačkom radu;
10. broj država koje priznaju BiH diplome;

11. stepen primjene standarda u predškolskim i školskim ustanovama po pitanju sigurnosti, higijenskih uvjeta, opreme i didaktičkog materijala;
12. postojanje i razvijenost sistema stručnog usavršavanja nastavnika i napredovanja u struci, kao i mehanizmi za ugradnju inovacija u redovnu praksu.

Pravo na slobodno formiranje mišljenja u procesu obrazovanja (vezano za cilj 'depolitizacija škole i obrazovnog procesa'):

1. postojanje mehanizama za uključivanje roditelja i zajednice u proces odlučivanja u školi;
2. broj aktivno angažiranih Savjeta roditelja u odnosu na broj osnovnih i srednjih škola;
3. postojanje demokratskih mehanizama u izboru direktora škole i članova školskog odbora.

Pravo na cjeloživotno učenje:

1. postojanje zakona o obrazovanju odraslih baziranog na cjeloživotnom učenju;
2. postojanje programa prekvalifikacije i dokvalifikacije nezaposlenih;
3. postojanje programa za opismenjavanje odraslih.

Princip otvorenosti obrazovnog procesa svim akterima u društvu:

1. broj javnih rasprava o nastavnim planovima i programima za osnovno, srednje i visoko obrazovanje u toku jedne školske godine (vezano za kvalitet nastavnih programa);
2. postojanje materijalnih vidova korupcije u obrazovanju ('crni cjenovnici'/upis, ocjene, instrukcije, diplomski radovi);
3. postojanje nematerijalnih vidova korupcije (sticanje referenci, seksualna ucjena);
4. broj javnih rasprava, novinskih članaka, javnih izvještaja vezano za transparentnost rada obrazovnih institucija;
5. postojanje transparentne, nediskriminatorne i meritorne procedure za zapošljavanje i nagrađivanje učitelja/nastavnika;
6. broj NVO uključenih u proces obrazovanja.

Međunarodni i domaći dokumenti, zajednički za sve oblasti

Obavezujuće međunarodne konvencije koje je BiH ratifikovala:

- Opšta deklaracija o ljudskim pravima UN (1948.);
- Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (1950) sa Protokolima;
- Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966) i Protokoli (1967 i 1977);
- Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966);
- Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (1979);
- Konvencija o pravima djeteta (1989);
- Okvirna konvencija o zaštiti nacionalnih manjina (1995);
- Evropska povelja o regionalnim i jezicima manjina (1992);
- Međunarodna konvencija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije (1965).

Drugi važni dokumenti:

- Milenijumski razvojni ciljevi;
- Razvojna strategija BiH;
- Zakon o jednakosti spolova;
- Zakon o zaštiti prava nacionalnih manjina;
- Zakon o radu FBiH i RS;
- Zakon o pristupu informacijama;
- Krakovska deklaracija za demokratsko društvo.

Dokumenti u okviru specifičnih oblasti:

Okoliš

Međunarodni dokumenti:

- UN Deklaracija o životnoj sredini (1972);
- Konvencija o pristupu informacijama, sudjelovanju javnosti u donošenju odluka i pristupu pravosuđu u okolišnim pitanjima (Arhus, 1998), u postupku ratifikacije;
- Bečka konvencija o zaštiti ozonskog omotača iz 1985 (Sl. glasnik BiH 13/94);
- Okvirna konvencija UN-a o klimatskim promjenama, Rio de Janeiro, 1992 (Sl. glasnik BiH 19/00);
- Kyoto protokol (1997), nije ratificiran;
- Konvencija UN-a o biološkoj raznolikosti, Rio de Janeiro, 1992 (BiH pristupila, postupak ratifikacije u toku);
- Konvencija o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine, Pariz 1972 (nije ratificirana);
- Protokol o zaštiti Mediterana od zagađivanja sa kopna, Atina, 1980 (Sl. glasnik BiH 13/94);
- Protokol voda i zdravlje, London, 1999 (nije ratificiran);
- Bazelska konvencija o nadzoru prekograničnog prometa opasnog otpada i njegovom odlaganju, Bazel, 1989 (Sl. glasnik BiH 31/00);
- Rezolucija UN-a o štetnim učincima nezakonitog rukovanja i odlaganja otrovnih i opasnih proizvoda i otpada (2000).

Domaći dokumenti:

- Nacionalni ekološki plan (NEAP);
- Strategija upravljanja čvrstim otpadom;
- Zakon o zaštiti okoliša FBiH;
- Zakon o zaštiti životne sredine RS;
- Zakon o zaštiti prirode RS i FBiH;
- Zakon o zaštiti zraka FBiH i RS;
- Zakon o zaštiti voda FBiH i RS;
- Zakon o upravljanju otpadom FBiH i RS;
- Zakon o fondu za zaštitu okoliša FBiH;
- Zakon o fondu za zaštitu životne sredine RS.

Socijalna i zdravstvena zaštita

Međunarodni dokumenti:

- Konvencija o statusu izbjeglica i Protokol (1951 i 1966) ;
- Revidirana evropska socijalna povelja i protokoli (1996);
- Međunarodna konvencija u oblasti zaposlenja i zanimanja, Međunarodna organizacija rada/ILO (1958);
- Standardna pravila za izjednačavanje mogućnosti za osobe sa invaliditetom UN-a (1993);
- Konvencija za socijalnu sigurnost (minimalni standardi) ILO-a (1951);
- Konvencija o zaštiti na radu, zdravstvenoj zaštiti i radnoj sredini, Ženeva (1981), nije ratifikovana;
- Konvencija o ljudskim pravima i biomedicini (o zaštiti ljudskih prava i dostojanstva ljudskog bića u pogledu primjene biologije i medicine) iz 1998;
- Deklaracija o promicanju prava pacijenata u Evropi (1994);
- Svjetska deklaracija o opstanku, zaštiti i razvoju djece iz 1990;
- Deklaracija o pravu na razvoj, Generalna Skupština UN-a (1986);
- Deklaracija iz Alma Ate – zdravlje za sve (1978);
- Deklaracija o pravima mentalno retardiranih osoba (1971);
- Rezolucija UN-a o ljudskim pravima i HIV/AIDS-u (1999);
- UN Deklaracija o posvećenosti HIV/AIDS-u (2000);
- Deklaracija za jugoistočnu Evropu o prevenciji HIV/AIDS-a (2002);
- Rezolucija UN-a o ljudskim pravima osoba sa posebnim potrebama (2000);
- Rezolucija UN-a o pravu na hranu (2000).

Domaći dokumenti:

- Zakon o posredovanju pri zapošljavanju i sigurnosti radnika za vrijeme čekanja na posao FBiH i RS;
- Zakon o zdravstvenoj zaštiti FBiH i RS;
- Zakon o zdravstvenom osiguranju FBiH i RS;
- Zakon o zdravstvenoj zaštiti na nivou kantona u FBiH;
- Zakon o zdravstvenom osiguranju na nivou kantona u FBiH;
- Zakon o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom u na nivou kantona i FBiH;
- Zakon o socijalnoj zaštiti RS;
- Zakon o pravima ratnih vojnih invalida i pravima boraca FBiH;

- Zakon o pravima ratnih vojnih invalida i civilnih žrtava rata RS;
- Zakon o dječijoj zaštiti RS;
- Zakon iz oblasti penzijsko-invalidskog osiguranja FBiH i RS;
- Rezolucija o politici zdravlja za sve građane BiH (Dom naroda, april 2002).

Obrazovanje

Međunarodni dokumenti:

- Zajednička deklaracija evropskih ministara obrazovanja, Bolonja (1999);
- Konvencija protiv diskriminacije u obrazovanju UNESCO-a, (1960);
- Preporuka o odgoju i obrazovanju za međunarodno razumijevanje, saradnju i mir, te poštivanje ljudskih prava i temeljnih sloboda iz 1974;
- Međunarodni sporazum o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (ICESCR), članovi 13. i 14.;
- Memorandum o cjeloživotnom učenju, Evropska komisija (1995);
- Deklaracija o načelima snošljivosti UNESCO-a (1995);
- Okvir za akciju u obrazovanju za posebne potrebe UNESCO-a (Salamanka, 1994);

Domaći dokumenti:

- Nacionalni plan akcije za djecu (2002-2010);
- Privremeni sporazum o zadovoljavanju posebnih potreba i prava djece povratnika, 2002;
- Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH (Službeni glasnik BiH, 18/ 2003);
- Sporazum o zajedničkom jezgru nastavnih planova i programa, ministri obrazovanja entiteta, kantona i direktor Odjela za obrazovanje Brčko distrikta (2003);
- Strategija reforme obrazovanja, Vijeće za provedbu mira, Brisel (2003);
- Zajednička strategija za modernizaciju osnovnog i općeg obrazovanja u BiH, EC TEAR (2003);
- Komentari i preporuke nevladinih organizacija u okviru 'Strategije za smanjenje siromaštva', ICVA (februar i juli 2003).

Mogući izvori podataka za monitoring (institucije i organizacije)

Zajednički izvori podataka za sve oblasti (zaštita okoliša, socijalna i zdravstvena zaštita, obrazovanje):

- zavodi za statistiku;
- resorna ministarstva na svim nivoima;
- ministarstva pravde na svim nivoima;
- Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH;
- Ministarstvo civilnih poslova BiH;
- sudovi (opštinski i kantonalni);
- mediji (elektronski i pisani);
- nevladine organizacije;
- međunarodne organizacije;
- institucije i organizacije za zaštitu ljudskih prava (uredi Ombudsmana);
- nevladine organizacije za zaštitu ljudskih prava;
- obrazovne institucije;
- naučne institucije;
- udruženja potrošača;
- sindikati;
- ankete provedene među građanima.

Izvori podataka za specifične oblasti:

Okoliš:

- ministarstva za zaštitu okoliša na svim nivoima vlasti;
- ministarstvo za urbanizam i prostorno uređenje;
- jedinice lokalne uprave (mjesne zajednice, opštine);
- opštinske službe za građevinske i urbanističke poslove;
- opštinske službe za komunalne poslove;
- javna preduzeća za vodosnabdijevanje i gazdovanje vodama;
- javna preduzeća za gazdovanje šumama;
- javna preduzeća za prikupljanje, skladištenje i tretiranje otpada;

- preduzeća, proizvođači otpada, otpadnih materija i zagađivači;
- privredni sistemi ovisni o korištenju vode;
- zavodi za zdravstvenu zaštitu i javno zdravstvo;
- zavod za zaštitu kulturnog, historijskog i prirodnog bogatstva;
- štabovi civilne zaštite na svim nivoima;
- šumarski fakulteti, instituti za šumarstvo;
- veterinarski fakulteti, veterinarski instituti (javno zdravlje);
- poljoprivredni fakulteti, poljoprivredni instituti;
- nastavni planovi i programi u osnovnim i srednjim školama;
- nevladine organizacije koje se bave zaštitom okoliša i deminiranjem;
- agencije za deminiranje (MAK);
- katastar/zemljišne knjige;
- ministarstva odbrane (deminiranje);
- SFOR (deminiranje);
- inspeksijske službe.

Socijalna i zdravstvena zaštita:

- ministarstva boračko-invalidske zaštite;
- ministarstva za urbanizam i prostorno uređenje;
- ministarstva za rad, socijalnu i dječiju zaštitu;
- centri za socijalni rad;
- fondovi zdravstvenog osiguranja;
- zavodi za urbanizam i građevinarstvo;
- zavodi za zdravstvenu zaštitu i javno zdravstvo;
- opštinske službe za pitanja demobilisanih boraca, ratnih vojnih invalida;
- službe za urbanističko-građevinske poslove;
- opštinske službe za stanovanje i stambena pitanja;
- opštinske službe za komunalno-stambene poslove;
- uredi za pitanja prognanih;
- nevladine organizacije u oblasti socijalne i zdravstvene zaštite koje se bave zaštitom ugroženih grupa (djeca i mladi, osobe sa invaliditetom, osobe sa posebnim potrebama, stari, pripadnici romske manjine) i problemima nasilja u porodici;
- UNHCR;
- Crveni križ/krst BiH;
- udruženja povratnika;
- gender centri;

- građevinsko-komunalne inspekcije;
- opštinske inspeksijske službe;
- inspekcije rada;
- sanitarna inspekcija,
- institucije odgovorne za distribuciju humanitarne pomoći u mjestima povratka;
- preduzeća za javni prevoz;
- zavodi za zapošljavanje,
- institucije koje osiguravaju programe obrazovanja odraslih (npr. Bosanski kulturni centar);
- institucije / organizacije za rehabilitaciju i osposobljavanje osoba sa invaliditetom;
- privredne komore;
- udruženja poslodavaca;
- zavodi i instituti za zaštitu na radu;
- preduzeća za proizvodnju i prodaju ortopedskih pomagala;
- apoteke;
- Ministarstvo unutrašnjih poslova/policijske stanice na svim nivoima.

Obrazovanje:

- entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja/prosvjete, kulture i sporta;
- pedagoški zavod RS i druge stručne institucije iz oblasti obrazovanja;
- entitetski zavodi za udžbenike i nastavna sredstva;
- državne agencije za školstvo;
- općinske službe za obrazovanje;
- zavodi za specijalno obrazovanje;
- specijalne škole;
- predškolske ustanove;
- prosvjetno-pedagoški zavodi;
- univerziteti;
- srednje škole;
- osnovne škole;
- nevladine organizacije u oblasti obrazovanja;
- vijeća škole i roditelja;
- opštine;
- UNICEF;
- OSCE;
- naučno-istraživački instituti;
- ankete provedene među učenicima i studentima.